

УДК 343(477)“13/15”

DOI 10.33244/2617-4154.1(14).2024.42-50

А. Є. Шевченко,*д-р юрид. наук, професор,**завідувач кафедри**теорії та історії держави і права,**заслужений юрист України**e-mail: shevchenko2757@ukr.net***ORCID ID 0000-0003-2663-9892;****С. В. Кудін,***д-р юрид. наук, професор,**професор кафедри**теорії та історії держави і права,**Державний податковий університет**e-mail: kudinsv1971@gmail.com***ORCID ID 0000-0003-1396-3212**

ПРАВОВІ ДЖЕРЕЛА УКРАЇНСЬКОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА У XVI–XVII СТСТ.

У статті досліджено характер та основні риси правових джерел українського кримінального права у XVI–XVII стст. З'ясовано, що у XVI ст. основним джерелом був Литовський Статут. Доведено, що прийняття його I редакції було зумовлено намаганням законодавця провести кодифікацію і запровадити єдине для всієї держави загальне земське право, причинами видання II редакції стали постійні зміни в суспільному ладі, державній організації, економічній та політичній сферах, а III редакції – поява нової держави Речі Посполитої та посилення в політичному й економічному плані шляхти. Виявлено, що джерелами Литовського Статуту були Руська Правда, українське звичаєве право, Судебник Казимира 1468 р., статутні земські грамоти, підтверджувальні князівські грамоти окремим областям або містам, сеймові постанови та ухвали, судова практика, німецьке та польське право. Більшість кримінально-правових норм Литовського Статуту ґрунтувались на автохтонних джерелах, передусім на правових звичаях українського народу. Після національно-визвольної війни середини XVII ст. джерелами українського кримінального права були нормативні акти, які видавав гетьман, Генеральна військова канцелярія, полковники та сотники, правові звичаї, Литовський Статут 1588 р. Встановлено, що останній використовувався суддями як у польській, так і руській редакціях, але не чинними були ті норми, які не відповідали новим суспільно-політичним та економічним реаліям, натомість, до руської редакції вносились зміни у зв'язку з демократизацією життя суспільства. У другій половині XVII ст. спостерігається активізація використання правових звичаїв, спрямованих на ліквідацію кріпосного ладу та передавання землі у власність громад та

козацтва. Доведено, що правові звичаї не повинні були суперечити чинному законодавству, моралі, етиці, суспільному та політичному ладу держави. Певну своєрідність мало звичаєве право запорожців. Його норми використовувались усіма козаками, постійно оновлювались за рахунок правосвідомості нових прибульців, але воно не було замкнене лише в межах Січі, а впливало на правовий устрій як Лівобережної, так і Правобережної України.

Ключові слова: Україна; українське кримінальне право; литовсько-руський період; Річ Посполита; литовсько-польський період; генеза; джерела права; звичаєве право; Гетьманська Україна.

Мета статті полягає у з'ясуванні правових джерел українського кримінального права у XVI–XVII стст., виявленні їх характерних рис та особливостей.

Постановка проблеми. Однією з основних проблем історії українського кримінального права у XVI–XVII стст. є різноманіття його джерельної бази, впливи на неї норм українського права попереднього періоду, норм іноземного походження, інших факторів політичного, соціально-економічного, релігійного, культурного характеру. Розвиток джерел права в зазначений період відображав не тільки рівень осмислення законодавцем необхідності кодифікації законодавства, але й свідчив про «традиційність» українського суспільства, що було відображено у стійкості й живучості норм звичаєвого права.

Аналіз джерел права XVI–XVII стст. дасть можливість з'ясувати правові джерела українського кримінального права у досліджуваний період, виявити їх характерні риси та особливості. Враховуючи зазначене вище, ми вважаємо, що така наукова проблема є актуальною і потребує ґрунтового дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На наш погляд, в українській історично-правовій науці запропонована наукова проблема висвітлена не достатньо повно. Можна назвати ряд наукових праць таких учених, як Я. Падох, Т. Коваль, Т. Байрака, Д. Любченко, І. Бойко, С. В. Кудін, М. Слабченко, О. Вовк, О. Гуржій, І. Грозовський, А. Яковлів та інших, в яких проведено дослідження правових джерел українського кримінального права XVI–XVII стст. Проте вчені концентрували свою увагу здебільшого на науковому вивченні джерел права лише в окремі хронологічні періоди, критерієм же такого поділу була національно-визвольна війна середини XVII ст. Отже, до уваги, фактично, не брався процес лінійної історично-правової еволюції правових джерел, а проблема адаптації джерел права XVI ст. у період XVII ст. розглядалась фрагментарно.

Виклад основного матеріалу. Потрібно зазначити, що протягом XVI ст. було видано Литовський Статут, який став актом кодифікаційного характеру і мав діяти на всій території держави. Він же був чинним і в першій половині XVII ст. На початку XVI ст. в українських землях діяли різноманітні, іноді суперечливі між собою джерела права; причому, в різних областях існували власні правові джерела (партикуляризм) (правовий звичай, Судебник Казимира 1468 р., статuti окремим землям та містам, підтверджувальні грамоти князів на привілеї, Магдебурзьке право тощо). Отже, причинами його видання можна вважати намагання законодавця запровадити єдине для всієї держави «посполите», загальне земське право, а мета була – закріпити ті зміни в суспільних відносинах, які відбулись протягом другої половини XV–XVI стст.

Шевченко А. Є., Кудін С. В. Правові джерела українського кримінального права у XVI–XVII стст.

У першій чверті XVI ст. закон починає активно конкурувати зі звичаєвим правом і стає основною формою існування кримінального права. Як зазначає ряд дослідників, «джерелами Литовського Статуту стали норми Руської Правди, Судебника Казимира, статутні земські грамоти, сеймові постанови та ухвали, судова практика, німецьке та польське право» [11, с. 133; 4, с. 77; 15, с. 28–29; 8, с. 188; 12, с. 74; 9, с. 219]. До нього увійшли і деякі норми українського звичаєвого права. Зокрема, на II Віленському з'їзді 1551 р. король наказав видати II редакцію Литовського Статуту, причому комісія мала складатись з осіб «права посполитого і також стародавніх звичаїв цього панства добре знаючих» [1, с. 32], у Бельському привілеї 1564 р. повідомлялось, що Литовським Статутом затверджувалась «справедливість, яка і перед тим у тому панстві нашому звичаєм стародавнім була» [18, с. 5].

Як відомо, I редакцію було видано в 1529 р. (282 статті). Цікаву думку висловили деякі вітчизняні вчені про те, що на неї певний вплив справили правові ідеї християнського гуманізму, що склались у період ренесансу; на їх же погляд, у III редакції більш чітко відображення отримали державно-правові ідеї того часу, основи суспільного і державного ладу, прогресивні ідеї теоретиків гуманізму і раціоналізму [19, с. 23; 20, с. 14]. Перманентні зміни в суспільному ладі, державній організації, економічній сфері зумовили видання II редакції 1566 р. (368 статей), нарешті – поява нової держави – Речі Посполитої, а також посилення в політичному й економічному відношенні шляхти зумовили і видання у 1588 р. III редакції (488 статей).

Варто акцентувати увагу на співвідношенні джерел Литовського Статуту, у частині впливу на його норми Руської Правди, українських правових звичаїв та норм іноземного походження. З цього приводу деякі дослідники влучно зазначили, «що більшість норм кримінально-правового характеру Литовського Статуту ґрунтувались на засадах українського права, польське ж та німецьке право справило вплив на державний лад, відносини між суспільними групами, поняття державного злочину, визначення деяких загальних кримінально-правових понять» [10, с. 46; 2, с. 55].

Потрібно зауважити, що законодавець загалом лояльно поставився до тих правових звичаїв, які не були внесені до Литовського Статуту, і дозволяв їх дію. Так, у I редакції, VI розділі, 1, 6, 37 артикулах повідомляється, що у випадку відсутності відповідної норми в Литовському Статуті суддя мав керуватись «відповідно старого звичаю», у грамоті короля С. Баторія 1576 р. йдеться про те, що судді мають вирішувати «справи судові згідно звичаю права посполитого і статуту великого князівства Литовського» [1, с. 190]. У 54 артикулі IV розділу III редакції також йдеться про право суддів використовувати правові звичаї.

У другій половині XVII ст. серед джерел українського кримінального права основне місце посідав закон. З початком національно-визвольної війни середини XVII ст. важливим джерелом були нормативні акти, які видавав гетьман, Генеральна військова канцелярія, полковники та сотники: універсали, декрети, листи, інструкції. Гетьманські універсали, які містили норми кримінального права, адресувалися посадовцям, певним верстам населення, фізичним або юридичним особам. Так, гетьманами Б. Хмельницьким,

І. Виговським, Ю. Хмельницьким, П. Тетерею, І. Брюховецьким, П. Дорошенком, І. Мазепою та іншими було видано багато універсалів, з аналізу яких можна визначити характер українського кримінального права Гетьманщини.

В історико-правовій науці доведеним є той факт, що у другій половині XVII ст. чинним був Литовський Статут 1588 р. [7, с. 22–26; 3, с. 33–34; 16, с. 748–751; 22, с. 15] у найбільш розповсюдженій її редакції 1614 р. польською мовою. Хоча небезпідставною є і така думка, що у другій половині XVII ст. судді могли використовувати як польську редакцію, так і Литовський Статут, виданий «руською» мовою 1588 р., тобто «руська» редакція була чинною в Гетьманщині [16, с. 748–751; 22, с. 15]. Необхідно зазначити, що остання була більш демократичною, ніж усі польські редакції, так як протягом XVII ст. до них постійно вносились зміни у зв'язку з прийняттям польських конституцій (нові редакції польською мовою були видані в 1619, 1648, 1694 рр.). Вони мали феодальний характер і не відповідали умовам суспільного життя в Гетьманщині у другій половині XVII ст.

Стосовно ж «руської» редакції, то під впливом нових політичних і соціально-економічних відносин, демократизації життя до неї постійно вносились зміни. На думку І. Й. Бойка, «припинили чинність ті розділи та артикули, які визначали порядок створення і діяльності шляхетських станових судів» [3, с. 34]. Очевидно, що не чинними були і норми, які закріплювали в Литовському Статуті принцип права-привілею, що стало наслідком позбавлення польської шляхти маєтностей, розкріпачення селян. Така думка підтверджується порівнянням окремих норм Литовського Статуту 1588 р. і Статуту, яким користувався Пирятинський полковий суд. Так, в останньому в 16 артикулі XI розділу відсутнє встановлення покарання залежно від становості, терміни «шляхтич», «простолудин» замінені на «таких», «такий» [21, с. 786].

Крім закону, у Гетьманщині другої половини XVII ст. активно використовувалось звичаєве право. На це, безумовно, вплинула соціальна революція, яка була здійснена під час боротьби за незалежність. Її рушійною силою було українське селянство, яке прагнуло ліквідувати кріпосний устрій. У результаті революції було повністю знищене польське магнатське та шляхетське землеволодіння, а землею стали володіти сільські громади та козаки. Як справедливо зазначає Н. Мірза-Авакянц, «ще досить міцно трималося дрібне землеволодіння козаків і селян – придбання революції 1648 р., а вкупі з цим не втратила значення громада, що складалась з дрібних землевласників – «статечного» козацтва та селянства» [14, с. 63].

Сукупність правил поведінки, які вироблялися століттями в Україні, поступово ставали нормами права і в майбутньому утворили звичаєве право. Варто підтримати думку І. Й. Бойка, що «Найпростішим способом санкціонування звичаїв був дозвіл держави дотримуватися населенню правил звичаю і застосування державного примусу стосовно порушників цих правил. Поширений спосіб санкціонування – це дозвіл судам дотримуватися правил звичаїв для вирішення судових справ на їхніх засадах» [3, с. 31–32]. В окремих же випадках нормам звичаєвого права, якщо вони не суперечили новим соціально-економічним умовам, які склалися після національно-визвольної війни, могла надаватися сила закону.

Отже, потрібно зазначити, що функціонування звичаєвого права проявлялось у постійному застосуванні норм протягом тривалого часу, акумуляції в них загальної волі народу, чинності або на території держави, або в межах окремих її регіонів, вони доповнювали чи тлумачили законодавство. Тлумачення ж правового звичаю під час застосування його в судовому процесі є компетенцією суддів. Ще однією особливістю звичаєвого права є його прояв у різноманітних формах. Так, М. Є. Слабченко називає такі форми, як суд двох козаків над одним, «вивід», кулачні бої, жеребкування, «шлякування» тощо [17, с. 5]. Так, норми звичаєвого права є легітимними, доки вони відповідають суспільним інтересам і не суперечать закону. Крім того, необхідно, щоб правовий звичай був загальнопоширеним і відомим у суспільстві.

Загалом звичаєва правова норма не повинна суперечити моралі, етиці, суспільному та політичному ладу держави. На думку Д. І. Любченка, «такі норми виникають без участі держави. Але їх застосування судами вселяє впевненість у народі, що вони є чинними, і, таким чином, у суспільстві створюється атмосфера психологічного примусу, переконання в тому, що може бути застосований і фізичний примус» [13, с. 32].

Найбільш поширеними норми звичаєвого права були на Запоріжжі, де ними керувалися всі, починаючи від курінних отаманів, центральних військових судів і до козаків. Постійне поповнення Запорізької Січі новими прибульцями наповнювало звичаєве право козаків нормами, що склались у різних регіонах України. Зі свого боку оновлене козацьке звичаєве право поширювалося не тільки на південь України, а й на Лівобережжя та Правобережжя. Така поширеність звичаєвого права і його сила, на думку О. І. Гуржія, пояснюється тим, «що воно проникало в різноманітні сфери регулювання як суспільних, так і особистих та майнових відносин, а також судочинства. Норми звичаєвого права обумовлювали систему органів самоврядування, вони впливали на права й обов'язки громадян» [7, с. 11]. Крім того, норми звичаєвого права були достатньо досконалими та авторитетними.

І. М. Грозовським встановлено, що визначальний вплив на характер норм звичаєвого права справили умови існування козацького суспільства, відсутність внутрішніх суперечок [5, с. 8]. Але, на його думку, застосування козаками норм звичаєвого права було незаконним, оскільки вони «суперечили чинному в державі законодавству» [6, с. 77]. На нашу думку, таке твердження є не зовсім правильним, адже доки існувала Січ, доти й існувало своєрідне козацьке право, що ґрунтувалося на звичаях. Дія норм такого права є набагато ширшою, ніж тих, що були санкціоновані державою. Для нього характерним є гуманізм, демократизм, загальність, рівність та справедливість.

Висновки

1. У XVI ст. основним джерелом українського кримінального права був Литовський Статут. Прийняття його I редакції було зумовлено намаганням законодавця провести кодифікацію й запровадити єдине для всієї держави загальне земське право з метою закріпити ті зміни в суспільних відносинах, які відбулись протягом другої половини XV–XVI стст. Причинами видання II редакції стали постійні зміни в суспільному ладі, державній організації, економічній та політичній сферах, а III редакції – поява у 1569 р. нової держави Речі Посполитої, а також посилення в політичному та економічному плані магнатського та шляхетського станів.

Шевченко А. Є., Кудін С. В. Правові джерела українського кримінального права у XVI–XVII стст.

2. Джерелами Литовського Статуту були Руська Правда, українське звичаєве право, Судебник Казимира 1468 р., статутні земські грамоти, підтверджувальні князівські грамоти окремим областям чи містам, сеймові постанови та ухвали, судова практика, німецьке та польське право. Більшість кримінально-правових норм Литовського Статуту ґрунтувались на автохтонних (місцевих) джерелах, передусім на правових звичаях українського народу, для заповнення прогалин у названій правовій пам'ятці використовувались норми звичаєвого права окремих українських областей, які входили до складу Литовсько-Руської держави.

3. Після національно-визвольної війни середини XVII ст. до джерел українського кримінального права потрібно віднести нормативні акти, які видавав гетьман, Генеральна військова канцелярія, полковники та сотники, правові звичаї, Литовський Статут 1588 р. Останній використовувався суддями як у польській, так і руській редакціях, але не чинними були ті норми, які не відповідали новим суспільно-політичним та економічним реаліям, натомість, до руської редакції вносились зміни у зв'язку з демократизацією життя суспільства.

4. Національно-визвольна війна та соціальна революція істотно вплинули на активізацію використання правових звичаїв, спрямованих на ліквідацію кріпосного ладу та передачу землі у власність громад та козацтва. Водночас правові звичаї не повинні були суперечити чинному законодавству, моралі, етиці, суспільному та політичному ладу держави. Певну своєрідність мало звичаєве право запорожців: його норми використовувались усіма козаками, перманентно оновлювались за рахунок правосвідомості нових прибульців, водночас воно не було замкнене лише в межах Запорізької Січі, а впливало на правовий устрій як Лівобережної, так і Правобережної України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Акти, які відносяться до історії Західної Русі : У 5 т. [Археографічна комісія]. Х., 1848. Т. 3: 1544–1587. 317 с.
2. Байрака Т. Генеза кримінального права України та Росії за доби Середньовіччя : монографія. Київ: VADEX, 2017. 291 с.
3. Бойко І. Й. Держава і право Гетьманщини : навч. посіб. Львів : Світ, 2000. 118 с.
4. Вовк О. Й. Систематизація литовсько-руського права другої половини XV – початку XVI століть : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ : Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка, 2011. 20 с.
5. Грозовський І. М. Право Нової Січі (1734–1775 рр.) : навч. посіб. Харків : Вид-во ун-ту внутр. справ, 2000. 108 с.
6. Грозовський І. Козацьке право. *Право України*. 1997. № 6. С. 76–80.
7. Гуржій О. І. Право в Українській козацькій державі (друга половина XVII – XVIII ст.). Київ : Ін-т історії України АН України, 1994. 47 с.

8. Історія держави і права України: Академічний курс : в 2 т. Т. 1 / О. Д. Святоцький, В. Д. Гончаренко, А. Й. Рогожин та ін. ; за ред. В. Я. Тація, А. Й. Рогожина. Київ : Видавничий Дім «Ін Юре», 2000. 648 с.
9. Коваль Т. Ф. Поняття та види злочинів в українському і російському кримінальному праві XV–XVI стст. *Науковий вісник Національного університету державної податкової служби України (економіка, право)*. 2010. № 3. С. 218–224.
10. Коваль Т. Ф. Формування і розвиток українського і російського кримінального права в XI – першій половині XVII ст. : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ : Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка, 2011. 236 с.
11. Кудін С. В. Становлення і розвиток кримінального права України у X – першій половині XVII ст. : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ : Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка, 2001. 226 с.
12. Кудін С. В. Форми існування кримінального права України у X – першій половині XVII ст. *Вісник АПСВ*. 2002. № 4. С. 70–75.
13. Любченко Д. І. Розвиток кримінального права Гетьманщини у другій половині ХУІІ–ХУІІІ ст. : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ : АПСВ, 2005. 204 с.
14. Мірза-Авакянц Н. Нариси з історії суду в Лівобережній Україні другої половини XVII століття. II. Норми права та типи злочинів у судовій практиці. *Наукові записки науково-дослідчої кафедри історії української культури*. 1927. № 6. С. 63–75.
15. Падох Я. Нарис історії українського карного права. Мюнхен : Молоде життя, 1951. 128 с.
16. Слабченко М. Є. Ескізи з історії «Прав, за якими судиться малоросійський народ». *Ювілейний збірник на пошану академіка Дмитра Івановича Багалія*. 1927. С. 748–759.
17. Слабченко М. Судівництво на Україні XVII–XVIII ст. Харків : Вид-во «Союз», 1919. 39 с.
18. Статути Великого князівства Литовського : у 3 т. / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. Одеса : Юридична література, 2003. Т. 2 : Статут Великого князівства Литовського 1566 року. 2003. 560, [2] с.
19. Статути Великого князівства Литовського : у 3 т. / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. Одеса : Юридична література, 2002. Т. 1 : Статут Великого князівства Литовського 1529 року. 2002. 464, [2] с.
20. Статути Великого князівства Литовського : у 3 т. / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. Одеса : Юридична література, 2004. Т. 3 (кн. 1) : Статут Великого князівства Литовського 1588 року. 2004. 672 с.
21. Стороженки. Родинний архів. Київ. Т. 6. 795 с.
22. Яковлів А. Український кодекс 1743 року «Права, за якими судиться малоросійський народ». *Записки Наукового Товариства імені Шевченка*. 1949. Т. CLIX. 210 с.

REFERENCES

1. Akty, yaki vidnosiatsia do istorii Zakhidnoi Rusi : V 5 t. [Arkheohrafichna komisiia]. Kh., 1848. T. 3 : 1544–1587. 317 p.
2. Bairaka T. Heneza kryminalnoho prava Ukrainy ta Rosii za doby Serednovichchia : monohrafiia. Kyiv : VADEX, 2017. 291 p.
3. Boiko, I. Y. (2000). Derzhava i pravo Hetmanshchyny: navch. posib. Lviv : Svit. 118 p.
4. Vovk, O. Y. (2011). Systematyzatsiia lytovsko-ruskoho prava druhoi polovyny KhV – pochatku KhVI stolit : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. yuryd. nauk : 12.00.01. Kyiv : Kyiv. nats. un-t imeni Tarasa Shevchenka. 20 p.
5. Hrozovskyi, I. M. (2000). Pravo Novoi Sichi (1734–1775 rr.) : navch. posib. Kharkiv : Vyd-vo un-tu vnutr. sprav. 108 p.
6. Hrozovskyi, I. (1997). Kozatske pravo. *Pravo Ukrainy*, 6, 76–80.
7. Hurzhii, O. I. (1994). Pravo v Ukrainskii kozatskii derzhavi (druha polovyna XVII–XVIII st.). Kyiv : In-t istorii Ukrainy AN Ukrainy. 47 p.
8. Istoriiia derzhavy i prava Ukrainy: Akademichnyi kurs : v 2 t. T. 1 / O. D. Sviatotskyi, V. D. Honcharenko, A. I. Rohozhyn ta in. ; za red. V. Ia. Tatsiia, A. I. Rohozhyna. Kyiv : Vydavnychi Dim «In Yure», 2000. 648 p.
9. Koval, T. F. (2010). Poniattia ta vydy zlochyniv v ukrainskomu i rosiiskomu kryminalnomu pravi XV–XVI st. *Naukovyi visnyk Natsionalnoho universytetu derzhavnoi podatkovoi sluzhby Ukrainy (ekonomika, pravo)*, 3, 218–224.
10. Koval, T. F. (2011). Formuvannia i rozvytok ukrainskoho i rosiiskoho kryminalnoho prava v XI – pershii polovyni XVII st. : dys. ... kand. iuryd. nauk : 12.00.01. Kyiv : Kyiv. nats. un-t imeni Tarasa Shevchenka. 236 p.
11. Kudin, S. V. (2001). Stanovlennia i rozvytok kryminalnoho prava Ukrainy u Kh – pershii polovyni KhVII st. : dys. ... kand.iuryd.nauk : 12.00.01. Kyiv : Kyiv. nats. un-t imeni Tarasa Shevchenka. 226 p.
12. Kudin, S. V. (2002). Formy isnuvannia kryminalnoho prava Ukrainy u X – pershii polovyni XVII st. *Visnyk APSV*, 4, 70–75.
13. Liubchenko, D. I. (2005). Rozvytok kryminalnoho prava Hetmanshchyny u druhii polovyni KhUII – KhUIII st. : dys. ... kand. iuryd. Nauk : 12.00.01. Kyiv : APSV. 204 p.
14. Mirza-Avakians, N. (1927). Narysy z istorii sudu v Livoberezhnii Ukraini druhoi polovyny XVII stolittia. II. *Normy prava ta typy zlochyniv u sudovyi praktytsi. Naukovi zapysky naukovo-doslidchoi kafedry istorii ukrainskoi kultury*, 6, 63–75.
15. Padokh, Ya. (1951). Narys istorii ukrainskoho karnoho prava. Miunkhen : Molode zhyttia. 128 p.
16. Slabchenko, M. Ye. (1927). Eskizy z istorii «Prav, za yakymy sudytsia malorosiiskyi narod». *Yuvileinyi zbirnyk na poshanu akademika Dmytra Ivanovycha Bahaliia*, 748–759.
17. Slabchenko, M. (1919). Sudivnytstvo na Ukraini XVII–XVIII st. Kharkiv : Vyd-vo «Soiuz». 39 p.
18. Statuty Velykoho kniazivstva Lytovskoho : u 3 t. / za red. S. Kivalova, P. Muzychenka, A. Pankova. Odesa : Yurydychna literatura, 2003. T. 2 : Statut Velykoho kniazivstva Lytovskoho 1566 roku. 2003. 560, [2] p.

19. Statuty Velykoho kniazivstva Lytovskoho : u 3 t. / za red. S. Kivalova, P. Muzychenka, A. Pankova. Odesa : Yurydychna literatura, 2002. T. 1 : Statut Velykoho kniazivstva Lytovskoho 1529 roku. 2002. 464, [2] p.
20. Statuty Velykoho kniazivstva Lytovskoho : u 3 t. / za red. S. Kivalova, P. Muzychenka, A. Pankova. Odesa : Yurydychna literatura, 2004. T. 3 (kn. 1) : Statut Velykoho kniazivstva Lytovskoho 1588 roku. 2004. 672 p.
21. Storozhenky. Rodynnyi arkhiv. Kyiv. T. 6. 795 p.
22. Iakovliv, A. (1949). Ukrainskyi kodeks 1743 roku «Prava, za yakymy sudytsia malorosiiskyi narod». *Zapysky Naukovoho Tovarystva imeni Shevchenka*, T. CLIX, 210 p.

A. E. Shevchenko, S. V. Kudin. LEGAL SOURCES OF UKRAINIAN CRIMINAL LAW IN THE XVI–XVIIth CENTURIES

The problem of the article is the diversity of the source base of Ukrainian criminal law in the sixteenth - seventeenth centuries, and the impact on it of the rules of Ukrainian law of the previous period, the rules of foreign origin, and other factors of political, socio-economic, religious and cultural nature. The purpose of the article is to clarify the legal sources of Ukrainian criminal law in the sixteenth – seventeenth centuries, and to identify their characteristic features and peculiarities. The research methods used are the methods of philosophical dialectic, analysis, synthesis, deduction, induction, systemic and structural, comparative legal, and special legal methods. It is proved that the adoption of the First Edition of the Lithuanian Statute was due to the legislator's attempt to introduce a common law for the entire State, the reasons for the publication of the Second Edition were constant changes in various spheres of society, and the Third Edition was due to the emergence of the new State of the Commonwealth and the strengthening of the gentry in political and economic terms. It is found that the sources of the Lithuanian Statute were the Rus' Pravda, Ukrainian customary law, Casimir's Judicial Code of 1468, statutory zemstvo charters, princely confirmation charters, Sejm resolutions and rulings, case law, and foreign law. Most of the criminal law provisions of the Lithuanian Statute were based on the legal customs of the Ukrainian people. After the national liberation war of the mid-seventeenth century, the sources of law were the regulations issued by the Hetman, the General Military Chancellery, colonels and centurions, legal customs, and the Lithuanian Statute of 1588. The author establishes that the latter was used by judges in both Polish and Ruthenian versions, but those norms that did not correspond to the new socio-political and economic realities were not valid, while the Ruthenian version was amended due to the democratization of society. In the second half of the seventeenth century, the use of legal customs intensified. It is proved that legal customs should not have contradicted the current legislation, morality, ethics, and the socio-political system of the state. The customary law of the Cossacks had a certain peculiarity. Its norms were used by all Cossacks, were constantly updated due to the legal consciousness of newcomers and influenced the legal system of both the Left Bank and the Right Bank of Ukraine.

Keywords: Ukraine, Ukrainian criminal law, Lithuanian-Russian period, Rzeczpospolita, Lithuanian-Polish period, genesis, sources of law, customary law, Hetmanate of Ukraine.

Стаття надійшла до редколегії 17 січня 2024 року

Шевченко А. Є., Кудін С. В. Правові джерела українського кримінального права у XVI–XVII стст.